

Jacob van Maerlant een erflater van formaat

Frits van Oostrom
(l.) en
Jos Trippenzee (r.)

kleio

nummer 7/96
pagina's 4 en 5

De naam van de dertiende-eeuwse dichter Jacob van Maerlant roept bij menig geschoold Nederlander reacties op in de trant van: 'veelschrijver', 'zakelijke verteltrant', 'moralisme' en 'saaier dan Vondel of Bilderdijk'. De Leidse hoogleraar middelnederlandse letterkunde Frits van Oostrom schreef een sprankelend boek waarin een andere Maerlant naar voren komt. Tegelijk wordt een gevarieerd beeld gegeven van het politiek-culturele leven in Holland en

Vlaanderen in de tweede helft van de dertiende eeuw.

Na de publicaties van Umberto Eco en Le Roy Ladurie geeft het verkoopsucces van *Maerlants Wereld* het zoveelste signaal af, dat de middeleeuwen sterk in de belangstelling van een groot publiek staan. In enkele maanden tijd werden al meer dan tienduizend exemplaren verkocht.

Voor KLEIO vormen die verkoopcijfers op zich nog geen reden om met de auteur in gesprek te treden. Wél de onvolprezen kwaliteiten van *Maerlants Wereld*. Niet alleen is er sprake van een geraffineerde tekst-analyse, de lezer wordt meegevoerd in de wereld van de middeleeuwse adel, de kruistochten, de bedevaarten. Ook de politieke en economische geschiedenis van Holland en Vlaanderen wordt kleurrijk geschilderd.

Voeg daarbij het feit dat het om de oudste Nederlandstalige geschiedschrijver van ons land gaat; Van Maerlant is immers de auteur van de vermaarde *Spiegel Historiael*. En tenslotte doet zich het dwingende gegeven gelden, dat in 1998 en 1999 een van de twee onderwerpen voor het centraal examen geschiedenis zal luiden: 'Europa en de Buitenwereld (1150-1350)'. Geschiedenisdocenten doen er dus goed aan hun boekenplanken te gaan verrijken met werken over de middeleeuwse westerse cultuur en de beïnvloeding daarvan.

Maerlants Wereld verdient daar een ereplaatsje op.

Jan van Oudheusden en Jos Trippenzee

Frits van Oostrom, *Maerlants Wereld*. Prometheus, Amsterdam, 563 blz., prijs gebonden f75,-; paperback (zonder aantekeningen) f45,-.

Begin van het handschrift van *Spiegel Historiae* uit het bezit van de KB in Den Haag.

Weinig Nederlandse auteurs kunnen zich beroepen op zo'n omvangrijk oeuvre als Jacob van Maerlant. Alleen al *Spiegel Historiae* telt ruim 90.000 versregels. Tegelijk is er over de persoon Van Maerlant bijzonder weinig bekend. Maerlant ontving zijn opleiding waarschijnlijk in de Brugse St. Donaaskerk; was enkele jaren koster in het Hollandse Voorne; verhuisde daarna terug naar Vlaanderen, naar Damme. We weten niet wanneer hij gestorven is (vermoedelijk rond 1292) en zijn graf is nooit gevonden, al is er een grafmonument in Damme. Van Oostroms boek is dan ook geen biografie in de eigenlijke zin des woords. Het is een combinatie van kritische literatuurstudie, waarbij alle teksten van Maerlant zorgvuldig en in onderlinge vergelijking onder de loep worden genomen, én de creatie (zo men wil evocatie) van de wereld om Maerlant heen.

Van Oostrom beweegt zich met zijn aanpak dus op het raakvlak van neerlandistiek en geschiedschrijving. Hij combineert overigens ook twee andere dingen op zeer bedreven wijze: hij levert een proeve van wetenschappelijk onderzoek van hoog niveau, én hij vervat het resultaat van dit onderzoek in voor de geïnteresseerde leek alleszins begrijpelijke taal.

Hij mikt duidelijk op een breed publiek en levert het ene spitsvondige stijlbloempje na het andere af. Van zo'n fris proza kan menig historicus nog wat leren! Zo krijgt koning Arthur van Maerlant 'een vip-behandeling'. De *Spiegel*-uitgave van 1515 werd voorzien van 'ronkende geboortepapieren'. Even later merkt Van Oostrom op dat een 'verbond van lengte en versvorm Maerlant uit de markt preeft'. Het Hollandse Hof is een 'groepsportret met dame', waar gravin Aleide van Avesnes prijkt als 'een tante van formaat'.

En de mooiste: in de ogen van negentiende-eeuwse flaminganten was 'Maerlant de literaire strijdmakker van Breydel en De Coninck die met zijn pen zou hebben voorbereid wat zij per goedendag zouden voltooien'.

Je kunt zeggen, dat Van Oostrom zich bij het schrijven van *Maerlants Wereld* ook wat dit soort pittige taal betreft door zijn onderwerp laat inspireren. Van Maerlant schreef - in weerwil van het oude beeld - allerminst als een droogstoppel, maar vaak op het gezellige af. In zijn *Rijmbijbel* wordt Christus voor Pilatus geleid. Hij geeft geen antwoord op diens vragen. Maerlant maakt daarvan: 'Jhesus ne sprac ne ba no bu'.

Een echte historicus

Van Oostroms werkkamer kijkt riant uit op het stadscentrum van Leiden. Zonnestrallen van augustus, geschreeuw van meeuwen, boomgeruis en de geluiden van het verkeer op de Witte Singel dringen afwisselend het werkvertrek binnen. Aan de wand hangen vergrote afbeeldingen van miniaturen uit de Spiegel Historiae en andere Maerlantiaanse werken.

Voor Van Maerlant ging het in zijn geschiedwerk erom weer te geven 'hoe het werkelijk geweest was'. Als historicus denk je dan meteen aan Ranke. Toch heeft Van Maerlant een geheel andere opvatting van geschiedenis.

"Moeten we ons meteen in de geschiedtheorie begeven? Laat ik eerst dit zeggen: Ik heb nog gestudeerd in een tijd dat het helemaal niet vanzelfsprekend was, dat je voor een vak als middelnederlandse letterkunde veel met geschiedenis en geschiedwetenschap deed. Ooit waren die twee vakken - nederlands en geschiedenis - één; kijk maar naar Jan en Annie Romein. Toen zijn ze uit elkaar gegaan. Die scheiding is steeds groter geworden, ook toen ik zelf studeerde. Ik ben heel bewust nederlands gaan studeren, hoeveel belangstelling ik ook had voor geschiedenis. Geschiedenis moet voor mij altijd vastzitten aan taal. Ik vind een kasteel niet oninteressant, maar een tekst, ja dat is mijn eerste liefde. Vandaar mijn keus.

In mijn studietijd kwamen bij literatuurwetenschap natuurlijk wel historische teksten aan de orde, maar die werden sterk literair behandeld. Tamelijk los van de context. Men wilde sterk beklemtonen dat het literaire werk een op zichzelf staande eenheid was. Zodat zelfs de vraag naar wie die tekst geschreven had al aan de rand was van van eigenlijk mocht. Laat staan dat je mocht afvragen hoe die schrijver geleefd had. Dat

soort biografisme stond in een heel kwade reuk. Het slechte voorbeeld was altijd Achterberg die over zijn gestorven geliefde schreef omdat hij zijn hospita had vermoord.

In de studie Nederlands had het vak geschiedenis nog wel een zekere status. In het klassieke kandidaats was geschiedenis een verplicht bijvak. Maar het heeft een marginale positie verkregen. Het is ineengeschrumpeld tot een soort verplicht nummer. Het had niets met de studie Nederlands te maken. Dat was het klimaat.

Geleidelijk aan is dat tij enorm gekeerd, bij mij zelf in de eerste plaats. Nu hebben die twee vakken, zeker vanuit de literatuur uit bezien, weer veel meer met elkaar te maken. Niet dat de literaire kant van oude teksten ons niet meer interesseert. Maar het is ontegenzeggelijk zo, dat juist de historische dimensie extra de aandacht krijgt. Soms zelfs zo veel dat men vindt - dat is bijvoorbeeld soms de kritiek op Herman Pleij - dat te weinig aan het puur literaire en teveel aan het algemene cultuurhistorische verhaal wordt gedaan. Ik zit dan iets dichter op de literatuur, maar niettemin met een sterk historische dimensie. Mijn gang naar de geschiedwetenschap dateert eigenlijk van na mijn afstuderen.

Maar goed: ja natuurlijk is Maerlants geschiedopvatting iets heel anders dan die van Ranke. In de eerste plaats voelt hij zich al helemaal niet geroepen om zich theoretisch te verantwoorden. Waarom zou hij ook?

Niettemin heb ik willen beklemtonen dat voor hem, als je schrijft over het verleden, het primair de vraag is: wat zijn de correcte feiten? En dat heb ik willen beklemtonen. Je moet dit boek vooral zien tegen de achtergrond van de literatuurwetenschap. Mijn eerste referentiepunt is toch niet de AGN, of zelfs het Oorkondenboek of een biografie van Floris V. Nee, dat is de auteur en zijn plaats in de literatuurgeschiedenis.

Die plaats is tamelijk ambivalent. Vaak wordt gesteld dat Maerlant eigenlijk helemaal geen dichter was, maar iemand die wat droogstoppel-achtig naar teksten keek. In zekere zin is dat wel waar, maar wat ik heb willen beklemtonen dat in eerste instantie zijn credo is: schrijvend over Karel de Grote moet je die man geen daden toeschrijven die hij niet gepleegd heeft.

Inderdaad: 'hoe het eigenlijk geweest is'. Maar vervolgens zie je dan toch dat hij er zwaar mee gaat manipuleren!"

In hoeverre kun je in die tijd spreken van geschiedenis als wetenschap?

"Geschiedenis was geen zelfstandige disci-

pline, voor Maerlant ook niet. Neerlandicus, historicus, dat zijn typisch hedendaagse etiketten. Maar hij haalt de geschiedenis veel meer naar voren dan in de intellectuele traditie gedaan werd, omdat het een middel was om voor de leken lessen over te dragen. Zijn hele oeuvre berust eigenlijk op het principe van het exemplarische historische verhaal. Zelfs als hij over de dieren schrijft. Boeiende, interessante verhalen, maar impliciet om lessen te leren. Geen abstracte, theoretisch geformuleerde lessen, daar hebben leken niet veel aan. Elke lezer van KLEIO weet dat.

Je moet voor een klas kinderen niet vertellen over 'staatsvormingsprocessen', maar je moet vertellen hoe Willem van Oranje voorging in de Opstand.

Dat is in wezen het principe dat Van Maerlant ook huldigde. Wat dat betreft staat hij heel dicht bij de schoolmeester."

De moord op Julius Caesar (handschrift Spiegel Historiae KB).

Kunnen wij daar als docenten geschiedenis nog een voorbeeld aan nemen?

"Ja, dat geldt voor docenten Nederlands net zo overigens. Door de academische vorming en traditie wordt je teveel afgeleerd dat geschiedenis het verhaal is van Willem van Oranje, en al helemaal van Hansje Brinker met zijn vinger in de dijk. Er is geen zinnig historicus die dat nog ooit oplepelt. Maar kom je in Amerika, dan beginnen ze juist daarover. Blijkt juist dat te zijn blijven hangen!

De kunst is om een balans te vinden. Zo'n schoolmeester, die weet dat. We herinneren ons uit ons eigen geschiedenisonderwijs die verhalen. Ik heb ook nog steeds een zwak voor de schoolplaten van Isings. Daar is niets mis mee.

Bij Nederlands is dat net zo. Je gaat het vak studeren omdat je een bevlogen leraar had. En dan is het absoluut zo: in je studie leer je een hele hoop aan, maar helaas ontwen je een paar dingen die je later weer gaat missen. Studenten zeggen dan: ik ben hier komen

studeren omdat ik poëzie zo prachtig vind, maar hier wordt me geleerd hoe dat allemaal technisch in elkaar zit. De rijkdom gaat verloren."

Was dat niet ook de kritiek die men vroeger op Van Maerlant had: 'de schoonheid werd om zeep gebracht terwille van de waarheid'?

"Ja, voor negentiende-eeuwse literatuurhistorici met hun sterk esthetische drijfveer is zo'n auteur - die bijvoorbeeld zegt dat alle ridderverhalen rond koning Arthur gelogen zijn want Lancelot heeft nooit bestaan - iemand die niet begreep waar het in de literatuur om draait.

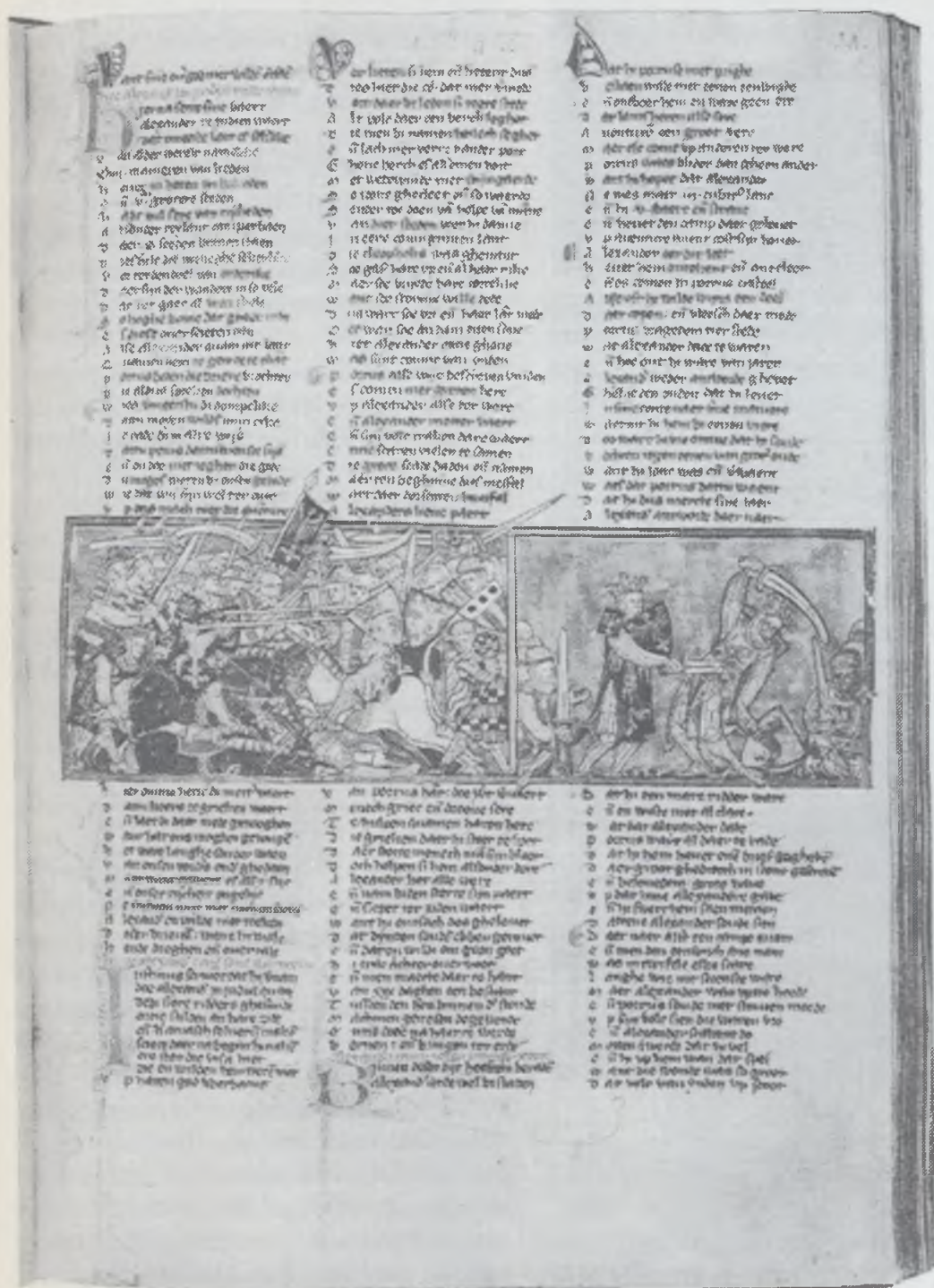
En misschien is het wel zo. Hij kon zich slecht neerleggen bij het feit dat men rondom indrukwekkende historische personages als Alexander de Grote, Arthur, Karel de Grote, allerlei figuren uit het niets ging verzinnen. Dat botste met zijn academische ethiek. Toen hij ontdekte dat de Graal nooit bestaan had, zag hij zijn *Historie van den Grale* als een soort jeugdzonde. Hij verwijst er later haast nooit meer naar. Kennelijk zag hij het als een boek op drijfzand."

U stelt dat de manier waarop in de middeleeuwen geschiedenis werd bedreven niet zo veel anders, niet zoveel minder egocentrisch was dan de manier waarop wij ermee omgaan.

"Dat geloof ik, ja. Bij de studie van het verleden begin je vaak vanuit een verbazing over hoe anders het was, bevreemding, of afkeer, of fascinatie voor het absurde. Nadat je ergens meer in verdiept hebt, komt het verleden je naderbij. Zelf ga je ook dichter naar die wereld toe; je gaat dingen begrijpen. Ongetwijfeld ga je het verleden ook modelleren naar hetgeen je erin wenst te vinden. Dan kom je op een punt, dat je het niet meer zo vreemd vindt. Het staat niet zover meer van je af.

Ik kom er altijd op uit, dat er toch een heel grote continuïteit is. Ook bij Maerlant. Als je ziet hoe hij met het verleden omgaat, dan kun je zeggen: hij zoekt de feiten, maar vervolgens manipuleert hij ermee. Waarom? Ten gunste van zaken die hij belangrijk vindt om over te dragen. Ik houd staande dat dit voor negentig procent van de geschiedwetenschap nu ook nog geldt.

Dat is misschien een heel onpositivistisch geluid. Ik zal niet zeggen dat het basiswerk, het samenstellen van oorkondenboeken bijvoorbeeld, niet solide gedaan wordt, hoewel ook daar soms concepties onder zitten: de keuze en de selectie van de bronnen die men wenst uit te geven, hebben veelal te maken met de preoccupaties van onze eigen tijd. Een voorbeeld is het werk van Simon Scha-

Bladzijde uit Spiegel Historiael uit het gedeelte over Alexander de Grote.

ma. Het is toch volstrekt duidelijk hoezeer dat werk wortelt in het heden. Schama zal de eerste zijn om dat ook toe te geven.

Dit spanningsveld is heel moeilijk. Ik neem hier een middenpositie in. Aan de ene kant vind ik dat het verleden bestudeerd moet worden om zichzelf; dus je moet niet alleen maar eruit halen wat je nu interesseert en de rest is toch voorbij. Je moet ernaar kijken omdat het ooit belangrijk is geweest. Het is bijna zelfs ook een soort plicht van een beschaving tegenover voorouders. Aan de andere kant weet iedereen met een beetje ervaring die kritisch naar zichzelf kijkt, dat je vervolgens toch enorm annexeert en keuzes maakt. Op zichzelf hoeft dat ook niet fout te zijn, als je er maar van bewust bent. Het gemakkelijkste voorbeeld zijn al die boeken over vrouwengeschiedenis van de laatste ja-

ren. Die hebben alles te maken met onze eigen emancipatie! Maar daarom is het nog geen slechte geschiedwetenschap."

Thema's in het werk

Maerlant koos bewust een aantal vorsten uit het verleden omdat hij iets wilde zeggen over de vorsten voor wie hij schreef.

"Ook dat lijkt me iets dat nog steeds plaatsvindt. Neem Adri van der Heijden. Nog altijd schrijft zo'n auteur wat hem bezielt, wat hem dwarszit. Waarom is het een markant auteur? Omdat het aansluit op iets wat het publiek nu mooi vindt.

Nog altijd komen die bruggen tot stand. Fundamenteel is het niet veel anders. Maar er zijn wel immense graduele verschillen. Alleen al de situatie waarin Jacob van Maerlant zijn

werk moest doen, en de situatie waar Van der Heijden in schrijft zijn immens verschillend, wat gevolgen heeft voor die werken.

Ik ben er van overtuigd dat Jacob van Maerlant een moord zou doen voor de PC en de CD-ROM! Natuurlijk! Fantastische mogelijkheden! Alles waar hij zo voor moest ploeteren heb ik hier bij de UB zo voor het grijpen en via een on-line kan ik het nog bestellen ook."

Merkwaardig is het contrast tussen de dorpse leefwijze - met name op Voorne - en het wereldwijze oeuvre van Maerlant.

"Dat klopt. Dat voel ik zelf ook zo. Voor mij is dat een van de sympathieke en indrukwekkende kanten aan hem. Het klinkt bijna Amerikaans, zo van: zelfs in de moeilijkste omstandigheden heb je toch altijd weer mensen met een zo sterke drang en talent, dat ze zich over de hindernissen heen zetten.

Als Maerlant niet zijn scholing in dat intellectuele centrum Brugge had genoten, was het hem ook niet gelukt. Brugge was dan wel geen Parijs, maar het kwam in de buurt. Daardoor kon Maerlant op Voorne ook vlammen."

Ook de gigantische omvang van zijn oeuvre is uniek.

"Ja, althans volkstaalschrijvers uit zijn tijd hebben beduidend minder nagelaten.

Vergeleken met het werk van Thomas van Aquino is het weer heel weinig. De echte 'beroeps' van zijn tijd, de voltijds-geleerden, daar is hij natuurlijk toch maar een heel eenvoudig kostertje bij. Maar in de rijen van volkstaalautoren heeft hij inderdaad een oeuvre dat qua breedte veel meer naar die intellectuelen neigt.

Daarbij komt dat hij een aantal onderwerpen behandelt die wel in het Latijn beschikbaar waren. Maar hij is de eerste in Europa die ze in de volkstaal vertaalt. Soms is er een Franse vertaling, soms komt er korte tijd later een Duitse. Het is heel bijzonder voor het middelnederlands dat er zo vroeg vertalingen zijn. Je kunt dus niet zeggen: 'Jacob van Maerlant is een variant op die-en-die Franse auteur, alleen dertig jaar later'. Zo kun je hem niet afdoen."

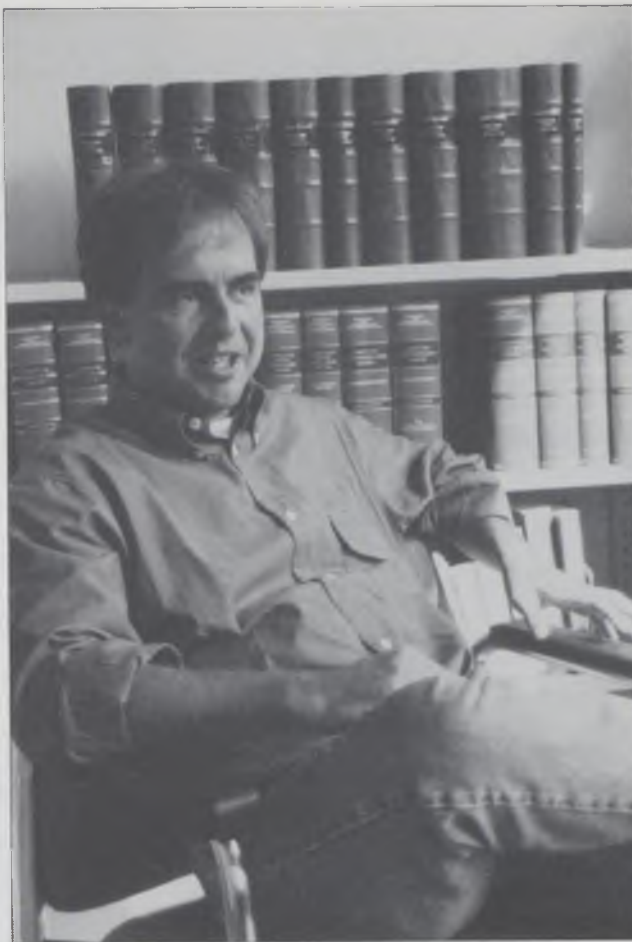
Een onbekend fenomeen

Was het niet onbevredigend dat we zo weinig van de persoon weten, niet eens hoe hij eruit zag, of hij getrouwd was enzovoort?

"Absoluut. Maar je bent als pure mediëvist er wel aan gewend dit soort dingen niet te

De Middeleeuwen:
armoede, honger,
zielig, de Kerk de
baas, de mensen
mochten niets?

Dat had je gedacht.
Het is een fascine-
rende tijd.

weten. Je mist ze bijna niet meer. Ook van de middeleeuwse auteurs van wie het meest bekend is, weten we biografisch bijna niets. Zelfs van Dante, zelfs van Chaucer. Laat staan Chrétien de Troyes, de grote Franse Arthur-romancier.

Iemand als Fens (die in *De Volkskrant* sprak over het volbouwen van de wereld rondom de leegte Maerlant zelf, red.) verwondert zich hierover wat meer dan ik, omdat hij sterk met moderne letterkunde bezig is. Dan zie je dit boek als een biografie, maar dan over een middeleeuwse auteur. Het verschil met moderne biografieën valt dan des te meer op. Ik vind het soms ook wel eens prettig, hoor! Het gevaar van het biografische genre is juist dat het verdrinkt in allerlei triviale feitjes. Dat risico loop ik in ieder geval niet.

Waarom is Jacob van Maerlant een belangrijk figuur? Omdat hij veel geschreven heeft! Dat hebben we gelukkig nog."

De verklaring van het fenomeen-Maerlant klinkt wat banaal: ondanks allerlei maatschappelijke factoren is het toch vooral de persoonlijke factor: er wordt een talentvol man geboren.

"Inderdaad, zo van: waarom was hij zo bijzonder? Omdat hij zo bijzonder was.

Maar ik heb daar niet zo'n moeite mee, omdat ik uit de hoek van de literatuur kom en als je daar al niet meer kan erkennen dat er gewoon creatieve 'reuzen' zijn, weet ik het niet meer. Neem *Vestdijk*: een HBS'er en zoon van een gymnastiekleraar uit Harlingen; dat verklaart op geen manier dat enorme oeuvre van zo iemand."

Ook zijn invloed is niet duidelijk aan te geven.

"Ja, dat is moeilijk. Ik wijs er toch op dat de sympathie van Floris V voor de eenvoudigen, precies strookt met wat Jacob van Maerlant zegt.

Alleen, maatschappelijke invloed is niet aan te tonen, literaire invloed wel. Heel wat auteurs laten zich door Van Maerlant inspireren. Ik denk wel dat hij het heimelijk hoopte."

De indeling van Maerlants wereld

Wat de structuur van zijn boek betreft laat Van Oostrom zich kennen als de toegewijde leerling van zijn idool. Het boek is immers verdeeld in drie 'partieën': 'School en Kroon'; 'Kennis en Ethiek'; 'Magnum Opus en Ont-haal. Elke 'partie' is weer onderverdeeld in twee 'boeken'.

*De structuur is thematisch: het is niet zo, dat elk afzonderlijk werk van Maerlant - onder andere *Der naturen bloeme*, *Alexanders geesten*, *Historie van den Grale*, *Rijmbijbel* en *Spiegel Historiael* - chronologisch de revue passeert. Integendeel, steeds wordt een aspect - bijvoorbeeld de ethiek - als een matrix op Maerlants werken gelegd en aldus uitgediept. Wat heeft ten grondslag gelegen aan die keuze? Waarom niet gewoon boek voor boek besproken?*

"Het is een tussenvorm tussen thematisch en boek-voor-boek. Er waren al twee grote boeken over Maerlant geschreven. Die hadden elk een andere keuze gemaakt. Te Winkel uit 1892 was thematisch opgezet. Het boek van Van Mierlo uit 1946 volgt de lijn van zijn werk. Ik heb dus een soort mengvorm van thematisch en chronologisch gekozen.

Het eerste gedeelte van de drie 'partieën' van mijn boek centreert rond het vroege werk. Het tweede gedeelte is inderdaad thematisch. Het derde gedeelte is in de chronologie het late werk. Helemaal strak wordt daar niet aan vastgehouden. De puur chronologische methode zou zijn neergekomen op een hordenloop over de werken.

kleio

nummer 7/96
pagina's 8 en 9

Overigens is in de compositie van het boek de meeste energie gaan zitten. Die makro-compositie, en dan de structuur daarbinnen weer. Dat had ik ook nog nooit bij de hand gehad. Mijn *Het woord van Eer* uit 1987 (over literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400, red.) is ook compositorisch geconstrueerd, maar had het voordeel dat om verschillende auteurs ging. Hier ben je de hele tijd over één persoon met een heel groot oeuvre aan het schrijven. Alles hangt met alles samen. De ethiek hangt samen met de kennis, en die weer met de historische situatie waarin Maerlant schrijft en de bronnen die hij gebruikt.

Het was compositorisch een moeilijk boek, omdat je bijna op elk punt kunt oversteken naar bijna elk ander punt."

Is het een demonstratie-object, wat betreft deze opbouw en ook wat betreft het vrij onorthodoxe notenapparaat? (We vinden namelijk in de tekst zelf geen nootnummers, maar achterin de gebonden editie staan per alinea de vindplaatsen nauwkeurig aangegeven.)

"Het is niet mijn aard om te zeggen: zo zou men het moeten doen. Maar wat het notenapparaat aangaat, heb ik dat idee wel iets sterker. Deze wijze van annotering heb ik ontleend aan het boek van Lane Fox over Alexander de Grote. Ik vond dat hij wel een slim systeem had. De leke-lezer wordt niet gestoord, de tekst wordt niet geschonden. De noten achterin kan hij desgewenst ongelezen laten. De specialist zou het liefst overal nootcijfers bij hebben en voetnoten onder aan de bladzijden. Maar dan krijg je een totaal ander boek, en dan hadden jullie hier nu niet gezeten. Dan had je een stijf geleerdenboek.

Heimelijk staat mijn boek nu ook stijf van de noten, maar je merkt het niet. Dat zouden andere auteurs ook eens moeten doen. De paperback-editie, zonder die noten achterin, is beduidend goedkoper. Het was een experiment. Overigens gaan we op termijn toe naar één editie, met alle aantekeningen."

Missie: Middeleeuwen

Hoe onderhoudt U de band met het grote publiek? Zou U nog steeds een 'missionaris' willen zijn, zoals U in een interview naar aanleiding van 'Het woord van eer' in 1988 liet weten?

"Het is een karaktertrek van me. Het gaat terug op het onderwijs dat ikzelf genoten heb. Ik had op het Stedelijk Gymnasium een heel erg enthousiaste en inspirerende leraar Nederlands. Ik had daarnaast het geluk dat mijn

vader ook neerlandicus was. Maar de beslissing om Nederlands te gaan studeren had meer met die leraar dan met mijn vader te maken. Hij sprak me enorm aan. Hij gaf volkomen eclectisch les. Een benadering met één sterk punt: hij deed grepen uit wat hemzelf fascineerde en waar hij heel goed in was. Ook in de bèta-klassen kreeg hij veel leerlingen mee.

Die manier van lesgeven vond ik vervolgens op de universiteit terug bij Gerritsen. Dat was ook iemand die gepassioneerd sprak over wat hem bezighield. Voor mij was dat een ontdekking. Want vanuit de middelbare school was mijn interesse voornamelijk op moderne literatuur gericht. Toen stond daar Gerritsen over de middeleeuwen te praten en er ging een nieuwe wereld open.

Alles wat ik nu nog doe is in wezen de overdracht van hoe het mijzelf vergaan is. In eerste instantie waren de middeleeuwen voor mij ook een saaie tijd: steriel, de kerk was de baas, de mensen mochten niks, armoede, honger, zielig. Maar toen bleek die periode toch fascinerend te zijn. Dat probeer je door te geven, aan studenten en ook aan het bredere publiek. Dan blijkt toch dat daar potentieel in Nederland nog steeds een groot publiek voor is. Naar aanleiding van het boek trek ik nu ook het land in."

U heeft de tijd mee, er is een middeleeuwen-revival.

"Dat is waar. Maar waarom is die golf er? Daar kun je diepzinnig over redeneren. Maar volgens mij begint het ermee, dat er een paar mensen zijn die daar bevlogen over vertellen. Zodra die er niet meer zijn, houdt het op. Het is ook wel een beetje te zien als reactie op onze overgeorganiseerde maatschappij.

Ik denk toch vooral dat uit recente boeken blijkt dat het beeld van een saaie tijd wordt bijgesteld. Mensen zien dan: hé, er was iets spannends aan de hand. Het is ook een soort toerisme, natuurlijk. Gaan zitten met een boek, en reizen in de tijd. Zeker als die boeken goed geschreven zijn."

Komt U niet in de verleiding een historische roman te schrijven?

"Dat zou je kunnen proberen, een roman over Van Maerlant. Maar er zijn al heel wat romanciers. Ik zit hier ook niet in deze functie om historische romans te schrijven, maar om serieuze studie te doen. Maar ik vind het wel leuk met het idee te flirten. Bepaalde stijlfiguren van de historische roman helpen ook, om een wetenschappelijk boek aantrekkelijk te maken. Maar die moeten niet teveel gaan overheersen. Dat is waar Schama langzamerhand naar toe gaat. Als historicus is hij niet meer zo interessant, het is een wereldauteur geworden.

Ik probeer te ontkomen aan het verwijt dat men zegt: mooi geschreven, maar hoe kom je aan die wijsheid?

Anderzijds is het mooi als televisie aandacht besteedt aan dit soort boeken, zoals onlangs bij Sonja. De respons is dan enorm. Als je echt missionaris wilt zijn in deze tijd, moet je dus geen boeken meer schrijven, maar televisie gaan maken. Zie Henk van Os. Ook na de uitzending van 'Zomergasten' heb ik gemerkt hoeveel reacties je dan krijgt."

Met de NOT gaat Van Oostrom een programma over Jacob van Maerlant maken. Achteraf heeft hij spijt dat hij naast 'Het woord van eer' niet iets voor de school heeft gemaakt. Het boek blijkt voor leraren moeilijk te hanteren in de klas.

Bij Van Maerlant wordt dat anders.

Ook het fraaie boek 'Hand-geschreven Wereld' (1995), verlicht met veel miniaturen

uit Maerlants werk, is gemaakt vanuit die missie-gedachte, zegt Van Oostrom, om niet alleen voor een gespecialiseerd publiek boeken te maken. Daarnaast doe hij mee aan het lezingencircuit. Tot in Terneuzen toe. Ook in Vlaanderen is hij een veelgevraagd spreker.

Werd Maerlant door de Vlaamse Beweging niet ten onrechte als erflater beschouwd?

"Jawel, het is in de letterlijke zin een kariatuur. Maar er zit natuurlijk iets in waar door ze Van Maerlant zo konden stileren. Het is niet een totale mythe, maar de verhoudingen zijn helemaal zoek. Inderdaad, dat vertel ik ze in Vlaanderen. Niet dat ze dat erg vinden, want ze zijn daar natuurlijk zeer vertrouwd met het feit dat de Vlaamse Beweging allerlei zaken heel scherp heeft aangezet. Het zijn de negentiende-eeuwse voorgangers van mijn collega's. Die kijken ook naar hun verleden met een soort mengeling van liefde en afstand.

Het is overigens daar veel meer dan hier te merken, hoezeer de taalstrijd nog altijd een factor is. Wat dat betreft speelt zich daar cultuurgeschiedenis nog echt in een ideologisch kader af. Wel zeggen ze over *Maerlants Wereld*: 'Een mooi boek, alleen treurig dat nu een Nederlander moet komen om ons uit te leggen wie Jacob van Maerlant was'. Zoals wij hier destijds van Schama zeiden!"

De middeleeuwen in de klas

De onlangs gepubliceerde stofomschrijving voor het Centraal Schriftelijk Eindexamen Geschiedenis 1998/1999 bevat welgeteld één zin over Van Maerlant. Wij leggen die aan Van Oostrom voor.

"In de dertiende eeuw groeide de kritiek in wetenschappelijke kring op de fantasieverhalen. Zo stelde de dertiende-eeuwse Hollandse schrijver Jacob van Maerlant vast dat in de 'Reizen van Sint Brandaan' leugens stonden." Wij vragen om een reactie. Wat is volgens Van Oostrom essentieel wetenswaardig uit de dertiende eeuw voor ieder ontwikkeld mens?

"Dat men het thema kiest 'Europa en de buitenwereld' vind ik zo'n voorbeeld van een typisch hedendaagse preoccupatie! Zelf zou ik liever wat meer balans zien tussen deze keuze en de romantiek rond 'Floris V, der Keerlen God'.

Kijk, die hele ouderwetse vaderlandse geschiedenis daar kun je niet meer in gemeede

naar terugverlangen. Maar nu schiet het ontzettend door. Met de beste bedoelingen wordt dat gevoed vanuit een soort academische geleerdheid, die altijd de bredere dimensies van alles wil zien. De leken, de leerlingen, hebben daarentegen het liefst wat concrete plechtankers. Hun sentiment gaat het sterkst leven bij portretten van erflaters. Laat ik eerst bekennen dat ik van mijn leven nog geen seconde voor een middelbare-schoolklas heb gestaan. Ik bijt liever mijn tong af dan dat ik zeg: een leraar zou dit of dat moeten doen. Het lijkt me oprecht een heel moeilijke baan. Ik zie wat een taaië strijd het is om te voorkomen dat kinderen niet alleen maar wegllopen met Amerikaanse cultuur en televisie. Je zult maar leraar geschiedenis of Nederlands zijn in deze tijd! Als iemand les geeft op een manier waar hij zelf in gelooft en de effecten zijn goed, laat hij er vooral bij blijven en niet omdat ik iets anders zeg, van stiel veranderen.

Ik zou vermoeden dat voor leerlingen een paar van die plechtankers, van die iconen heel waardevol zijn. De formule van Jan en Annie Romein: 'Erflaters van onze beschaving'; vaak verbonden met bepaalde personen, de 'human interest'.

Voor de twaalfde en dertiende eeuw heb je onder meer Bernardus, Thomas van Aquino, Abélard, St. Louis. Het is typerend dat iemand als de grote historicus Le Goff, die heel zijn leven in de stijl van de Annales met statistieken heeft zitten werken, nu een boek van duizend bladzijden heeft geschreven over Lodewijk de Heilige. Ook daar zie je een besef dat men was doorgeschoten in de richting van cultuurrelativering.

Je hoeft voor zo'n grandioze historische figuur nog niet op je knieën te gaan liggen. Maar het zijn toch markante dragers.

Ik geloof nogal in persoonlijkheden. Ook voor de klas. Ondanks allerlei didactische methodes is de sterkste leraar natuurlijk toch degene die iets meegeeft.

En natuurlijk moet je de kathedralen opvoeren. Wat is er mis met een paar mooie lessen over kathedralen? Je kan er zoveel in kwijt: de samenwerking tussen kerk en staat, de ontwikkeling van de techniek. Geef maar

enkele goedgekozen exempelen. Zou het niet zo zijn dat dat soort concrete verhalen bij leerlingen heel wat beter blijven hangen dan allerlei ingewikkelde verhalen over hele complexe processen? Dan kan de plaat van Isings zo weer aan de wand en kan de moord op Floris V toch behandeld worden!

En waarom zou je met de kruistochten ook niet de martelgangen of val van Acco beeldend behandelen? Al is het waar dat er fundamenteel-historisch gezien hele andere ontwikkelingen gaande waren: opkomst van het kapitalisme, ontwikkeling van de stad.

We moeten overigens al blij zijn dat de middeleeuwen eens een keer eindexamenonderwerp vormen. Het vak geschiedenis lijkt immers steeds meer te verschuiven naar sociologie van de moderne tijd, een soort maatschappijleer.

Jan Blokker schreef niet voor niets: 'mijn kleinkinderen weten wat Sandinisten zijn, maar van Johan de Witt hebben ze nog nooit gehoord'.

Als de geschiedenisleraren en de historici zich afkeren van Willem van Oranje onder het motto: 'allemaal ouwe koek', dan heb je alleen nog Joop van de Ende en Jeroen Krabbé die daar een televisieserie van maakten, waar je soms met gekromde tenen naar zat te kijken. Maar daar moet je dan niet verbaasd over zijn."

Heeft U nog een boodschap aan de geschiedenisdocenten?

"Een woord van troost misschien. Leraren Nederlands voeren ook een taaië strijd voor het behoud van elementen. We kunnen elkaar de hand reiken. Het historische, het literaire en het artistieke is daar ook volkomen naar de marge gedrongen. Zoals Willem Kuipers in *De Volkskrant* schreef: hij was blij dat in een tijd waarin het literatuuronderwijs overal dreigt te worden afgeschaft, er toch zo'n boek verschijnt dat daaraan tegenwicht biedt tegen de utiliteitscultus.

Daar hebben wij binnen het vak Nederlands ook mee te maken. Als dat vak niet direct leidt tot betere brieven aan de gemeente of de belastingdienst, hoeft je het al niet meer te onderwijzen!"

kleio

nummer 7/96
pagina's 10 en 11

